

odluci o načinu na koji će reagirati s obzirom na ono s čime se ne slaže.

Ova knjiga nudi nam zanimljiv i pristojan prikaz religije. Ono što u tom prikazu možda nedostaje jest iscrpnije objašnjenje fenomena vjere kao unutar-njega iskustva koje uključuje predanost Božjoj stvarnosti. Iako snažno naglašava važnost onoga što naziva religijskim impulsom i iako jasno razlikuje vjerovanje (*belief*) i vjeru (*faith*) (usp. str. 75), Crane ipak propušta uočiti ono što bi, mislim, s pravom prigovorili teisti, naime da je upravo vjera izvor kako religijskoga impulsa, tako i ostalih osnovnih obilježja religije. Drugim riječima, teisti bi mogli prigovoriti da ono što oni očekuju od jednoga tolerantnoga ateista kao što je Crane jest knjiga naslova *The Meaning of Faith*, a ne *The Meaning of Belief*.

Taj je problem možda zanemariv ako uzmemo u obzir da je knjiga u prvom redu namijenjena tomu da ukaže na pogrešnu prosudbu religije koju nalazimo u spisima novih ateista, kao i na neprihvatljivost njihova isključivoga, netolerantnog i, u krajnjoj liniji, nerealističnoga stava prema religiji. Nasuprot tomu, religija je za Cranea “smislena ljudska reakcija na misterij svijeta” (str. 46). Takvu tvrdnju Crane iznosi kao ateist, za kojega je svijet drukčiji nego što religija tvrdi da jest. Stoga bi mu Dawkins i ostali vjerojatno mogli prigovoriti tvrdeći da on zapravo ili nije ateist, s obzirom na to da govori o “misteriju svijeta” — dakle, nečemu što sigurno ne spada u ateistički prihvatljive načine opisivanja svijeta — ili da, ako jest, onda je on taj koji je nerealističan, jer pretpostavlja da se iz pogrešne slike stvarnosti može izvesti smislen pogled na život. Ipak, može se kazati da pristup koji Crane njeguje u ovoj knjizi i vrijednosti koje promiče nadmašuju težinu pojedinačnih prigovora koje bi mu mogli uputiti bilo teisti bilo ateisti.

Ana Grgić

Stjepan Mihovil Blažević, *12 pisama: Pedagoško–didaktički pristup filozofiji*. Zagreb: vlastita naklada, 2020, 204 str.

Stjepan Mihovil Blažević rođen je u Buenos Airesu u Argentini. Gimnaziju je završio u Zagrebu. Diplomirao je filozofiju i religijske znanosti na Filozofskom Fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu (FFDI). Radio je kao predavač španjolskoga jezika (ZŠEM), zaposlenik međunarodnoga ureda (ZŠEM), a trenutno radi kao konzultant (Catalonia Trade & Investment). Blaževićeva knjiga nosi naslov *12 pisama: Pedagoško–didaktički pristup filozofiji*, koji odgovara sadržaju. To je dobro jer umanjuje hermeneutičke napore čitatelja tuzemne filozofske literature koja ima često svojstvo nesklada naslova i sadržaja rada.

Knjiga se temelji na diplomskom radu koji je autor izradio pod mentorstvom profesora Ivana Macana. Knjiga se sastoji od 12 poglavlja naslovljenih imenima filozofa: Sokrat, Nietzsche, Sartre, Diogen, Kant, Aristotel, Erazmo, Platon, Camus, Heraklit, Kierkegaard i Descartes. Poredak filozofa nije povijesni, što je izvrsno jer se čitatelj može u prvom redu koncentrirati na temeljne zamisli, pojmove, analize i argumente. Uostalom, povijest filozofije više je povijest nego filozofija, a povijest filozofije je filozofija ili uvod u filozofiju u sličnoj mjeri u kojoj je povijest informatike informatika ili uvod u informatiku. Povijesno dominantan povijesni pristup hrvatskih uvoda u, udžbenika iz i pregleda filozofije nasuprot pojmovnomu ili problemskomu pristupu ovim uvodom (možda udžbenikom) ovom knjigom dobiva još jednom suparnika.

Svako poglavlje sastoji se od: (1) osobne iskaznice na jednoj stranici s podacima o filozofu, zanimljivostima, kratkim citatima i preporukama za daljnje čitanje, (2) samoga pisma koje autor piše zamišljajući filozofa poglavlja

kako se obraća interesentu za filozofiju, dakle kao fikciju u prvom licu jednine autora kojega obrađuje, (3) stranica s crtežima i njihovim odnosima koja didaktički pomaže identificiranju filozofa i njegove filozofije, (4) slijedi 10–ak misli kao sažetak filozofije obrađivanoga filozofa, (5) pitanja za ponavljanje, (6) Mnemo–filozof s akronimima i slikama koje pomažu identificiranju središnjih zamisli obrađivanoga filozofa i (7) nekoliko stranica citata iz središnjih djela filozofa, a koji služe kao kratka hrestomatija njegove filozofije. Taj predložak poglavlja ponavlja se više–manje strogo 12 puta, tj. poglavlja variraju od 10 do 15 stranica po poglavlju.

Pedagoško–didaktička sredstva sasvim su jasna i, iako pri čitanju prvoga poglavlja nije jasna njihova svrha, kako čitatelj prolazi poglavlja njihova svrha se pokazuje jer pomažu pri jasnom razlikovanju temeljnih zamisli filozofa. Za pretpostaviti je kako bi se ta metoda pokazala korisnom kad bi se radilo ne o 12, nego o recimo 120 pisama, pri čemu inače zasigurno nastaje zbrka koju ta metoda umanjuje. Jedno svojstvo knjige osobito plijeni pažnju. U *Uvodnoj riječi* autor piše: “Svako je pismo kratko, jedva stranica teksta. Dovoljno je to, međutim, da te ili zaintrigira ili ti jednostavno dosadi. Srednjega puta nema!” (str. 7). Autorov sadržajni prinos knjizi jedva je 1–2 stranice po filozofu ili točnije nizu srodnih tema, čime se oteo čestom porivu da u uvodo–popularnom djelu autor u najmanju ruku napiše enciklopediju vlastitih opskurnih i neargumentiranih tvrdnji. Filozofski sadržaj tako ne guši pedagoško–didaktička sredstva i mini–hrestomatiju citata. Knjiga je time vrlo dobar omjer koji potiče čitatelja da samostalno nastavi ako ga tema zaintrigira ili ne ako mu dosadi.

Prvo, zato što recenzija ili prikaz nije sredstvo sažimanja knjige i olakšavanja posla lijenomu čitatelju i, drugo, zato

što nisam stručnjak za veliku većinu zamisli, pojmova i analiza navedenih filozofa prikazanih u knjizi, okrenut ću se samo dvojici filozofa s kojima sam se u posljednjih 25 godina barem sporadično bavio, a to su Heraklit i Diogen. Nadam se kako će se iz procjene tih poglavlja vidjeti koliko je cijela knjiga dobra ili ne.

Krenimo od starijega Heraklita iz Efeza: (1) podatci o filozofu točno su navedeni, izdvojeni su fragmenti koji pokazuju raznolikost Heraklitova filozofskoga iskustva, (2) pismo je pisano u obliku uvoda i dva fragmenta u kojima se ističe tema razuma, tj. logosa koja i jest jedna od središnjih kod Heraklita, iako potiče najviše prijevora u sekundarnoj literaturi, (3) i (4) slikovni i tekstualni sažetci načinjeni su pregledno, (5) pitanja su dobro formulirana i poredana, (6) mnemotehnički sažetak slijedi prethodne dijelove i (7) citati su poredani po temama i u razumnim skupinama.

Ovdje možda nedostaje jedan odjeljak u kojem bi se pokazalo kako je moguće vrlo lako pogrešno čitati Heraklita, tj. važnost izvornika i prijevoda s obzirom kako se on često poigravao značenjem riječi, ritmom i tempom svojih misli. Kod nekih filozofa takvi su elementi presudni za točno čitanje, tj. za tumačenje građeno na točnom čitanju. Sličan je primjer s Ludwigom Wittgensteinom, čija je napose kasnija djela teško čitati iz začudujuće sličnih razloga kao što su fragmentiranost i višeznačnost, ali i osobitih, kao što je teško razlikovanje autora mišljenja od mišljenja zamišljenoga (ili stvarnoga) sugovornika kojega se umeće u vlastiti tekst.

Okrenimo se sad mlademu Diogenu: (1) podatci su šturi kako bi Diogen vjerojatno i želio, izdvojene su važne misli, (2) pismo je jako dobro sročeno i iskazuje srž njegove filozofije, koja je cinizam i etika vrline kao nelicemjerja, (3) i (4) slikovni pregled i tekstualni sažetak su izvrsni i odmah asociraju baš

Diogena, (5) pitanja za ponavljanje su formulirana tako da se Diogen jasno pokazuje kao danas itekako relevantan filozof (primjerice po pitanju javnoga angažmana filozofa kao kritičara društva, a ne kao intelektualnoga manekena ili priljepka političke ideologije), (6) memento–Diogen vrlo je pregledan i jasan i (7) izdvojene su važne Diogenove misli.

Ono što možda nije dovoljno istaknuto, a što se suvremenomu čovjeku može činiti nadasve dvojbena, Diogenov je uspjeh u uravnoteženju privatnoga asketizma, minimalizma i nastojanja k vrlomu životu s jedne strane te javnoga nelicemjerja i hrabre kritike i najvećih autoriteta i moćnika tadašnjega svijeta sve do granice ruganja, cinizma, ironije i vica (danas filozofi tako ne postupaju prema najvećim svjetskim autoritetima i moćnicima, a njihovu ulogu preuzeli su mahom svjetski novinari i kolumnisti svjetskoga glasa, pri čemu među njima dakako nema tuzemnih). Ta ravnoteža nešto je što možda čudi suvremenoga čovjeka, ali možda baš za time i teži. Kako god bilo, sasvim je jasno zašto Diogen nikad nije osnovao školu niti imao istinske nasljednike svojega asketizma vrline i cinizma javnoga angažmana (slično kao Wittgenstein), tj. zato što se uvijek radi o “malo dobrih ljudi”. Na koncu, ono što povezuje Heraklita i Diogena u antici, a kasnije i možda kratak niz kasnijih filozofa, vrlo je rijetka sklonost humoru, vicu i šali. Smijeh i sklonost vicu na koncu bi se mogli pokazati posljednjim vidom ljudskosti koje dosad nisu pokazivale životinje, a zasad još uvijek ne pokazuju napredni strojevi.

Zaključno govoreći, knjiga Stjepana Mihovila Blaževića *12 pisama: Pedagoško–didaktički pristup filozofiji* ima mnoge prednosti uvida u filozofiju koje nemaju u vodi tuzemnih autora (kako opći uvodi, tako i stručni i udžbenici), a među kojima treba istaknuti vrlo minimalistički autorski pristup i njemu skoro ravno-

mjeran pedagoško–didaktički dio i dio koji se tiče izvornih tekstova filozofa.

Knjiga je pogodna prije svega za nestručnjake svih uzrasta i vrsta koji ne poznaju filozofiju ili su ju zaboravili iz davnih srednjoškolskih dana, zatim za učenike srednjih škola koje se još uvijek neutemeljeno uvjerava kako je filozofija povijest filozofije, za što nema konkluzivnih argumenata, ali i za bruceše filozofije kojima metode Blaževićeve knjige mogu pomoći kako bi se snašli u filozofskim, kako je pisao Wittgenstein, “čudima džungle”, iz koje vrebaju stotine filozofa iz svakoga doba i zapećka Zemlje.

Kristijan Krkač i Martina Matišić

Anto Mišić (ur.), *P. Predrag Belić: Isusovci i Južni Slaveni u XVI. stoljeću: Prinos etiologiji ekumenske problematike na slavenskom Balkanu: Prvo doba: 1546.–1597.* Zagreb: Filozofsko–teološki Institut Družbe Isusove, 2019, 229 str.

U izdanju Filozofsko–teološkoga Instituta Družbe Isusove (u sklopu religijskoga niza kao devetnaesta knjiga) 2019. objavljena je knjiga, odnosno dijelovi doktorske disertacije Predraga Belića, koje je uredio Anto Mišić. Knjiga je nastala povodom stote obljetnice od rođenja isusovca, povjesničara i teologa Predraga Belića. Navedena knjiga sadržajno se sastoji od predgovora (Anto Mišić), bibliografije, kratica, dvije velike cjeline (razdoblja) doktorske disertacije (svaka cjelina ima dva poglavlja), sadržaja cijele disertacije i pogovora (Ivan Koprek).

U predgovoru Anto Mišić objašnjava kako je u navedenoj knjizi sadržan samo dio iz doktorske disertacije Predraga Belića, jer disertacija nije nikada tehnički dovršena. Od predvidenih sedam poglavlja dovršena su četiri, sadržana u prvom svesku, a preostala su tri poglavlja, odnosno drugi svezak,